

Iran's and Turkey's Foreign Policy in the South Caucasus: A Geopolitical and Strategic Analysis (2019–2025)

Fereshte Bahramipour*

Ph.D, International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran

**Mohammadbagher
Mokaramipour**

Ph.D Student, Political Studies of the Islamic Revolution, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran

Azita Salehi

Ph.D Student, International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Introduction

The South Caucasus, one of the most complex and conflict-prone geopolitical regions of the post-Cold War era, has in recent decades become an arena of competition among both regional and extra-regional powers. The collapse of the Soviet Union and the emergence of three new republics (i.e., Azerbaijan, Armenia, and Georgia) not only created a major power vacuum in the region but also fundamentally reshaped the pattern of regional security interactions.

* Corresponding Author: bahramipour1373@gmail.com

How to Cite: Bahramipour, F., Mokaramipour, M & Salehi, A, (2026), "Iran's and Turkey's Foreign Policy in the South Caucasus: A Geopolitical and Strategic Analysis (2019–2025)", *Political Strategic Studies*, Vol. 28, No. 57, 155-194.
Doi: [10.22054/QPSS.2025.86422.3617](https://doi.org/10.22054/QPSS.2025.86422.3617)

These developments laid the groundwork for the emergence of an unstable regional security complex, characterized by interdependent security concerns among regional actors within the broader context of geopolitical rivalry.

In this context, Iran and Turkey are considered as two regional powers with deep historical, cultural, and geographical ties to the Caucasus, and they have pursued distinct yet overlapping policies toward the region. Emphasizing stability, countering Israeli influence, maintaining relations with Armenia, and preserving the territorial integrity of states, Iran has sought to balance the regional security order. Turkey, by contrast, has adopted a more assertive approach. By drawing on its strategic alliance with Azerbaijan, Turkey has sought to strengthen its regional hegemonic role through ethnic ties, soft power, and energy transit routes.

Within the framework of Barry Buzan's regional security complex theory, the South Caucasus can be understood as an example of an emerging and unstable security complex, in which threats and alliances are largely endogenous and reproduced by neighboring actors. Relying on this framework, the current study aimed to show how Iran and Turkey used different instruments to shape regional security and what implications their interactions might have for the regional order.

Literature Review

Despite their significance, existing research has paid relatively limited attention to a comparative examination of Iran's and Turkey's foreign policies in the South Caucasus within the framework of regional security complex theory. Most studies have also overlooked the need for an integrated explanation that simultaneously addresses the military, identity-based, and transit-related dimensions of the issue. The novelty of the present research lies in its simultaneous analysis of three dimensions (i.e., hard power, soft power, and geo-economics),

as well as in its assessment of the structural positions of Iran and Turkey within the security architecture of the Caucasus.

Materials and Methods

This research adopted an analytical–comparative approach. The data was collected from documentary and library sources. Moreover, Barry Buzan’s regional security complex theory was used to conceptualize the case of the South Caucasus as an emerging and unstable security complex.

Results and Discussion

From the perspective of regional security complex theory, the key difference between Iran and Turkey lies in the roles they play within the security structure of the Caucasus. Iran has sought to preserve the existing regional security order, reduce endogenous instability and exogenous threats, and maintain balance. By contrast, Turkey has adopted a revisionist, and at times interventionist, approach aimed at altering the balance of power and shaping a new order centered on Ankara. Broadly speaking, the foreign policies of Iran and Turkey can be compared across four main dimensions.

First, Iran and Turkey have divergent perspectives on the regional security order. Iran views the South Caucasus as a security buffer along its northwestern borders—a region whose stability is directly linked to domestic cohesion, ethnic security, and the prevention of Israeli and NATO penetration. Accordingly, within the framework of regional security complex, Iran has pursued a policy aimed at preserving the status quo, balancing against extra-regional threats, and supporting indigenous solutions. In contrast, Turkey, perceiving the geopolitical opportunities created by the collapse of the Soviet Union and the resulting power vacuum in the Caucasus, has sought to reshape the existing security order in its favor by positioning itself as the

leader of a new regional complex marked by pan-Turkic and quasi-NATO characteristics. To this end, Turkey has relied on military, cultural, and economic instruments to consolidate its role as a structural shaper of the region, often challenging the preexisting order. Second, there are differences in foreign policy instruments. Iran has primarily relied on diplomatic, cultural, energy-based, and balancing tools in its engagement with the Caucasus. Energy cooperation with Armenia, the Aras Free Zone, the North–South Corridor, and selective deterrence-oriented military exercises illustrate its limited and targeted use of hard power. By contrast, Turkey has adopted a combined strategy of hard and soft power, employing a broad range of instruments such as military advisors, drone exports, formal military alliances, cultural outreach, elite training programs, media influence, and participation in Turkic-language organizations. Turkey’s approach has been proactive, assertive, and interventionist, whereas Iran’s has remained largely deterrent, balancing-oriented, and reactive.

Third, each state has a different approach to third parties. In the Caucasus, Turkey has effectively acted as a conduit for Israeli and NATO influence, particularly through its alliance with Azerbaijan. For Iran, this constitutes a strategic threat, prompting Tehran in some cases to withdraw its tacit support for Baku and instead deepen its relations with Armenia. At the same time, Iran has sought to avoid entanglement in extra-regional bloc politics; although it aligns with Russia in opposing NATO, it has refrained from forming a full-fledged alliance with Moscow and has consistently emphasized indigenous solutions and regional dialog.

Fourth, Iran and Turkey have had different impacts on the structure of the Caucasus security complex. Within the framework of regional security complex theory, Iran’s policies have contributed to preserving the intra-regional balance and to producing a degree of relative structural stability that, albeit fragile, has prevented the

outright hegemony of any single actor. On the contrary, Turkey's policies (e.g., its active involvement in the Nagorno–Karabakh war, the establishment of military bases, the development of new transit corridors, and the expansion of cultural institutions) are contributing to the formation of a new regional security order under Ankara's leadership. Such an order could marginalize Iran and Russia unless it is counterbalanced by effective balancing strategies.

Although, at first glance, the foreign policies of Iran and Turkey in the South Caucasus may appear to reflect a classic rivalry between two neighboring powers for regional influence, a closer examination reveals fundamental differences at the conceptual, instrumental, and structural levels. Both states have entered the Caucasus with geopolitical, security, economic, and identity-based motivations; however, their views of the regional order, the tools they employ, and their strategic objectives are clearly distinct.

Conclusion

In comparative terms, it becomes evident that Iran has primarily acted as a balancing and stabilizing player, whereas Turkey has positioned itself as an interventionist actor and an architect of a new order. This strategic divergence reflects a deeper contrast in the two countries' perceptions of security, order, and regional interests. From the perspective of regional security complex theory, Iran's policy represents an effort to preserve intra-regional balance and to prevent the externalization of threats, while Turkey seeks to construct a new security structure through overlapping military, economic, and cultural influence.

Accordingly, the future of the South Caucasus will hinge on the dynamics of interaction and confrontation between these two approaches. If Iran succeeds in maintaining its balancing role through the effective use of diplomatic, economic, and security instruments, it may prevent the Caucasus from becoming an exclusive sphere of

influence for Turkey or the West. However, should the current trajectory persist without effective balancing measures, Iran risks gradual marginalization within the region's security and economic architecture—a scenario with far-reaching implications for the Islamic Republic's national security, border identity, and geopolitical standing.

Keywords: The South Caucasus, Iran's Foreign Policy, Turkey's Foreign Policy, Regional Security Complex, Geopolitics, Regional Security.

سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی: تحلیل ژئوپلیتیکی و راهبردی (۱۴۰۴-۱۳۹۸)

دانش آموخته دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه
اصفهان، اصفهان، ایران

فرشته بهرامی پور *

دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران،
ایران

محمدباقر مکرمی پور

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه
اصفهان، اصفهان، ایران

آریتا صالحی

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی، ضمن شناسایی تفاوت‌های راهبردی این دو بازیگر، پیامدهای ژئوپلیتیکی آن‌ها را در ساختار امنیتی منطقه بررسی می‌کند. پرسش اصلی پژوهش آن است که ایران و ترکیه با چه اهداف و راهبردهایی در قفقاز جنوبی حضور یافته‌اند و سیاست آن‌ها چه تأثیری بر ساختار مجموعه امنیتی منطقه‌ای بر جای گذاشته است؟ در پاسخ به این پرسش، مقاله با تکیه بر نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، به تحلیل تطبیقی سیاست‌های دو کشور در حوزه‌های نظامی، ژئواکونومیک، هویتی و دیپلماتیک می‌پردازد. روش تحقیق در این پژوهش، تحلیلی-تطبیقی با بهره‌گیری از داده‌های اسنادی و کتابخانه‌ای است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ایران عمدتاً با رویکردی بازدارنده، متوازن‌ساز و ثبات‌محور در قفقاز فعالیت کرده است، در حالی که ترکیه با بهره‌گیری هم‌زمان از قدرت سخت و نرم، در پی بازتعریف نظم امنیتی منطقه‌ای به نفع خود بوده است. این تمایز راهبردی، ساختار امنیتی قفقاز جنوبی را به‌سوی رقابت پایدار میان دو الگوی نظم‌سازی سوق داده و زمینه‌ساز شکل‌گیری توازن یا بی‌ثباتی جدید در منطقه شده است.

واژگان کلیدی: قفقاز جنوبی، سیاست خارجی ایران، سیاست خارجی ترکیه، مجموعه امنیت منطقه‌ای، ژئوپلیتیک.

مقدمه

قفقاز جنوبی به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین و پرتنش‌ترین مناطق ژئوپلیتیکی پس از جنگ سرد، در دهه‌های اخیر به صحنه رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تبدیل شده است. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پیدایش سه جمهوری جدید (آذربایجان، ارمنستان و گرجستان) نه تنها خلأ قدرت قابل توجهی در این منطقه پدید آورد، بلکه الگوی تعاملات امنیتی منطقه را نیز دچار تغییرات بنیادین ساخت. این تحولات زمینه‌ساز شکل‌گیری یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای ناپایدار شد که ویژگی آن، وابستگی امنیتی متقابل میان بازیگران منطقه‌ای در بستر رقابت‌های گسترده ژئوپلیتیکی است (Buzan & Wæver, 2003: 44).

در این میان، ایران و ترکیه به‌عنوان دو قدرت منطقه‌ای با سابقه تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی در قفقاز، سیاست‌های متفاوت اما متقاطعی را در قبال این منطقه در پیش گرفته‌اند. ایران با تأکید بر ثبات، مقابله با نفوذ اسرائیل و آمریکا، حفظ روابط با ارمنستان و ارج نهادن به تمامیت ارضی کشورها، در پی توازن‌بخشی به نظم امنیتی قفقاز بوده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۲۹). در مقابل، ترکیه با رویکردی تهاجمی‌تر و با تکیه بر ائتلاف راهبردی با جمهوری آذربایجان تلاش داشته است با استفاده از عناصر قومیتی، قدرت نرم و مسیرهای ترانزیتی انرژی، نقش هژمون منطقه‌ای خود را تثبیت کند (Koçak & Akgül, 2022: 5-8).

در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای باری بوزان، منطقه قفقاز جنوبی را می‌توان نمونه‌ای از «مجموعه‌های امنیتی در حال شکل‌گیری و بی‌ثبات» دانست که در آن، تهدیدات و ائتلاف‌ها عمدتاً ماهیت درون‌زا داشته و از سوی بازیگران هم‌جوار بازتولید می‌شوند (Buzan & Wæver, 2003: 49). در این چارچوب، تقابل ایران و ترکیه نه صرفاً در قالب منافع ملی محدود بلکه در چهارچوب نظم امنیتی منطقه‌ای و رقابت بر سر تعریف «دیگری» و «خود» قابل تحلیل است. با توجه به پیچیدگی ساختار قدرت و امنیت در قفقاز جنوبی، پرسش اساسی پژوهش آن است که: سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی طی سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۴ چگونه در چارچوب نظم امنیتی منطقه‌ای شکل

گرفته و بازتعریف شده است؟ پاسخ به این پرسش، مستلزم درک عمیق از رفتار راهبردی دو کشور در سطح منطقه‌ای در بستر رقابت‌های هویتی، ژئوپلیتیکی و امنیتی است. انتخاب بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۴ به دلیل تحولات سرنوشت‌ساز قفقاز جنوبی در این دوره است؛ جنگ دوم قره‌باغ، فروپاشی جمهوری خودخوانده قره‌باغ و مناقشات پیرامون کریدور زنگزور، ساختار امنیتی منطقه را به‌طور بنیادین دگرگون کرده است. این مقاله با بهره‌گیری از رویکرد کیفی تحلیل محتوا و چارچوب نظری باری بوزان، به بررسی تطبیقی سیاست‌های امنیتی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه این دو کشور، هر یک با رهیافتی خاص در شکل‌دهی به ساختار امنیتی منطقه ایفای نقش کرده‌اند.

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر قفقاز جنوبی به یکی از کانون‌های اصلی تمرکز پژوهش‌های ژئوپلیتیکی و امنیت منطقه‌ای تبدیل شده است؛ به‌ویژه پس از جنگ دوم قره‌باغ (۲۰۲۰) که نظم امنیتی شکننده منطقه را وارد مرحله‌ای تازه از بازتعریف ساختارها و توازن قوا کرد. در این بستر، چندین مطالعه تازه و بین‌المللی تلاش کرده‌اند نقش ایران و ترکیه را به‌عنوان دو بازیگر اصلی منطقه‌ای درک و تبیین کنند، اما این آثار هر یک تنها بر بخشی از ابعاد تحلیلی متمرکز بوده‌اند و خلأهایی در تلفیق نظری، تطبیق رویکردها و تحلیل ساختاری باقی گذاشته‌اند.

مجموعه پژوهش‌های انجام‌شده درباره سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی، ابعاد مختلف رقابت و همکاری این دو کشور را برجسته کرده‌اند. جعفری و ابوالحسن شیرازی (۱۴۰۱) در مقاله «سیاست خارجی ترکیه در بحران قره‌باغ از منظر قدرت هوشمند»، راهبرد ترکیه را در سه مقطع پیش، حین و پس از جنگ ۲۰۲۰ بررسی کرده و نشان می‌دهند که آنکارا با ترکیب قدرت سخت و نرم و بدون ورود مستقیم به جنگ، جایگاه ژئوپلیتیکی خود را در قفقاز احیا کرده است. حسینی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت قفقاز جنوبی» سیاست ایران را متکی بر موازنه‌سازی، دفاع فعال و بازدارندگی می‌دانند. با این حال ضعف

نهادی در روابط اقتصادی و فرهنگی با باکو سبب شده ایران بیشتر به مؤلفه‌های سخت امنیتی تکیه کند. جوادی ارجمند (۱۳۹۴) در «بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه» رقابت دو کشور را در ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تحلیل کرده و نتیجه می‌گیرد که ایران رویکردی محتاط و منطقه‌گرا دارد، در حالی که ترکیه با سیاستی فرامنطقه‌ای و همسو با غرب عمل می‌کند. فیض‌اللهی و پوراحمد میبیدی (۱۴۰۲) در مقاله «بازی حاصل جمع صفر در قفقاز جنوبی» رقابت منطقه‌ای را ماهیتاً حاصل جمع صفر دانسته و پیامدهای جنگ قره‌باغ را علاوه بر نظامی، قومی، سرزمینی و اقتصادی ارزیابی می‌کنند. داداندیش و کوزه‌گر کالجی (۱۳۸۹) با نقد نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، چالش‌های آن در توضیح پیچیدگی‌های قومی و فرهنگی قفقاز را نشان می‌دهند. پورابراهیم و گودرزی (۱۳۹۰) نیز با بهره‌گیری از مکتب کپنهاگ، نتیجه می‌گیرند که سیاست‌های بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به جای ثبات، به تشدید ناامنی در قفقاز انجامیده است.

در یکی از مطالعات شاخص، موسسه آلمانی امور بین‌الملل و امنیت^۱ (۲۰۲۳) به بررسی رقابت فزاینده ایران و ترکیه در قالب نظم جدید منطقه‌ای پرداخت و نشان داد که چگونه ترکیه با استفاده از ابزارهای ترانزیتی، نظامی و پیوندهای فرهنگی، موقعیتی برتر در محور باکو-آنکارا ایجاد کرده است، در حالی که ایران بیشتر در قالب بازیگری محتاط و بازدارنده ظاهر شده و نگران از دست دادن معابر سنتی نفوذ خود است. به‌طور مشابه، گزارش منتشر شده در مؤسسه کریس میشلزن^۲ (۲۰۲۳)، با تمرکز بر ژئوپلیتیک پساجنگ قره‌باغ، به این نتیجه رسید که فضای منطقه به سمت چندقطبی شدن رفته اما بازیگری فعال ترکیه همچنان الگوی غالب در تنظیم نظم امنیتی بوده است. از سوی دیگر پژوهشی با عنوان «تشدید تنش در قره‌باغ کوهستانی و چالش منافع منطقه‌ای ایران: ۲۰۲۰-۲۰۲۳» با تأکید بر محدودیت‌های استراتژیک تهران، به واکنش ایران در قالب سیاست موازنه‌سازی محافظه‌کارانه اشاره می‌کند؛ سیاستی که گرچه مانع از حذف کامل ایران از معادلات نشده، اما نتوانسته جایگاه سابق آن را در منطقه احیا کند. همچنین مقاله مشترک گل محمدی و مارکدونوف (۲۰۲۴) با تمرکز بر برداشت نخبگان ایرانی از صعود ترکیه در

1. German Institute for International and Security Affairs (SWP)

2. Chr. Michelsen Institute

قفقاز، روشن می‌سازد که ترکیه به واسطه تلفیق قدرت سخت، نفوذ هویتی و اتصال‌گرایی ژئواکونومیک در حال تحمیل نوعی نظم جدید بر منطقه است؛ نظمی که ایران در برابر آن فاقد پاسخ‌های انطباق‌یافته و تهاجمی بوده است.

با وجود اهمیت تحلیل‌های پیشین، پژوهش‌های موجود کمتر به بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای پرداخته‌اند و اغلب تبیین هم‌افزایانه ابعاد نظامی، هویتی و ترانزیتی را مورد توجه قرار نداده‌اند. این پژوهش درصدد است نشان دهد چگونه این دو بازیگر ممکن است از ابزارهای متفاوت برای تأثیرگذاری بر امنیت منطقه استفاده کنند و چه پیامدهایی از این تعامل برای نظم منطقه‌ای قابل تصور است. نوآوری مقاله در تحلیل هم‌زمان سه‌لایه قدرت سخت، نرم و ژئواکونومیک و بررسی موقعیت ساختاری ایران و ترکیه در معماری امنیتی قفقاز است.

چارچوب نظری

باری بوزان اولین بار مفهوم تئوری «مجموعه امنیت منطقه‌ای»^۱ را در کتاب «مردم، دولت‌ها و هراس» (۱۹۹۱) مطرح کرد و هدفش ارائه چارچوبی برای آماده نمودن یک فهم انتقادی از مطالعات امنیتی بود. یکی از اهداف ابداع مفهوم مجموعه امنیتی منطقه‌ای حمایت از سطح منطقه‌ای به منزله سطحی مناسب برای گستره وسیعی از تحلیل‌های امنیتی کاربردی بود (نیاکویی و ستوده، ۱۳۹۴: ۱۵۶). این نظریه با عبور از دیدگاه‌های کلان‌نگر رئالیستی و تمرکز بر پویایی‌های درون‌منطقه‌ای، ساختارهای امنیتی را نه در سطح جهانی بلکه در قالب مجموعه‌هایی از کشورها تحلیل می‌کند که روابط امنیتی میان آن‌ها بیش از هر عامل فرامنطقه‌ای تعیین‌کننده است (Buzan & Wæver, 2003: 43–46).

در نظریه بوزان، «مجموعه امنیت منطقه‌ای» به عنوان گروهی از کشورها تعریف می‌شود که امنیت ملی هر یک از آن‌ها به شدت با امنیت سایر اعضای همان مجموعه گره خورده و تعاملات امنیتی آن‌ها از دیگر مناطق مجزا است. این مجموعه‌ها می‌توانند پایدار، بی‌ثبات،

1. Regional Security Complex Theory - RSCT

در حال تحول یا حتی ناکامل باشند. نکته اساسی در این نظریه آن است که تهدیدات اصلی امنیتی کشورها عمدتاً از درون همان منطقه سرچشمه می‌گیرند، نه از بیرون آن (Buzan & Wæver, 2003: 49)؛ بنابراین هر مجموعه امنیتی منطقه‌ای به دلیل نزدیکی جغرافیایی، پیوندهای فرهنگی- تاریخی و رقابت‌های ژئوپلیتیکی خاص خود، الگوی امنیتی منحصربه‌فردی دارد.

در چارچوب مجموعه امنیت منطقه‌ای، منطقه قفقاز جنوبی را می‌توان یک مجموعه امنیتی ناپایدار و در حال گذار دانست؛ چراکه علی‌رغم اشتراکات جغرافیایی و تاریخی، روابط میان کشورها اغلب متأثر از تنش‌های مرزی، رقابت‌های هویتی، حضور بازیگران بیرونی (ناتو، اسرائیل، روسیه و آمریکا) و الگوهای ناپایدار اتحادها بوده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۳). این منطقه پس از فروپاشی شوروی با خلأ قدرتی روبه‌رو شد که به پیدایش اتحادهای متقاطع و رفتارهای ناهمگرا در قالب امنیت‌محور انجامید. بر اساس این نظریه، رفتار ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی را می‌توان به‌عنوان واکنشی به تغییر در ساختار امنیتی منطقه‌ای تبیین کرد. ایران با تأکید بر ثبات، حفظ تمامیت ارضی کشورها و مقابله با نفوذ اسرائیل و ناتو، تلاش دارد نظم امنیتی منطقه‌ای را در راستای منافع خود بازتعریف کند. در مقابل، ترکیه با تکیه بر اتحاد راهبردی با جمهوری آذربایجان، بهره‌گیری از کریدورهای ترانزیتی، ابزارهای فرهنگی (پان‌ترکیسم) و قدرت نرم، سعی در تغییر موازنه قدرت به نفع خود دارد (Ismayilov & Yilmaz, 2022: 535-537; Monshipouri & Heiran-Nia, 2021: 287). در چارچوب نظریه بوزان، می‌توان ابعاد مختلف امنیتی در قفقاز جنوبی را به‌صورت زیر دسته‌بندی کرد:

- امنیت نظامی: حضور پایگاه‌های نظامی، خریدهای تسلیحاتی آذربایجان از ترکیه و اسرائیل و نگرانی ایران از محاصره امنیتی؛
- امنیت سیاسی: ائتلاف‌های متقابل و ناپایدار، فشارهای ناتو، تضعیف دولت مرکزی در برخی جمهوری‌ها؛
- امنیت اجتماعی: رقابت‌های قومیتی (مانند آذری‌ها، ارمنی‌ها)، امنیتی شدن اقلیت‌ها؛

- امنیت اقتصادی: منازعات بر سر خطوط انرژی، گذرگاه‌های ترانزیتی، نفوذ چین، ترکیه، آمریکا و روسیه در ساختارهای زیرساختی؛
- امنیت زیست‌محیطی: بحران منابع آبی و اختلافات بر سر رودخانه‌های مرزی (Pashaieva, 2020: 13-15).

در این چارچوب، پرسش محوری پژوهش آن است که ایران و ترکیه چگونه در قالب مجموعه امنیتی منطقه‌ای قفقاز جنوبی، در پی بازتعریف نقش‌ها و بازتوزیع قدرت هستند؟ آیا تقابل این دو کشور به بی‌ثباتی بیشتر منجر شده یا موجب تنظیم موازنه امنیتی جدید در منطقه شده است؟ پاسخ به این پرسش، مستلزم تحلیل سیاست خارجی دو کشور در بستر قواعد درون منطقه‌ای مجموعه امنیت منطقه‌ای قفقاز جنوبی است؛ جایی که تهدیدات امنیتی نه از بیرون منطقه، بلکه از رقابت‌های ساختاری درون آن شکل می‌گیرد و نظم منطقه‌ای نتیجه برهم‌کنش بازیگران محلی با ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و ائتلافی آن‌هاست.

سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی برخلاف ظاهر انفعالی آن در برخی مقاطع، در بطن خود مبتنی بر درک عمیق از ساختارهای ژئوپلیتیکی، ملاحظات امنیت ملی، الزامات ژئواکونومیک و موازنه‌سازی منطقه‌ای است. قفقاز جنوبی از دیدگاه سیاست‌گذاران ایرانی، نه تنها هم‌جوار مستقیم جغرافیایی بلکه امتداد راهبردی حوزه‌های امنیتی شمال غرب کشور تلقی می‌شود. در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای بوزان، رفتار ایران را می‌توان تلاشی در جهت «تثبیت امنیت درونی مجموعه» و ممانعت از نفوذ برون‌زای بازیگران متخاصم دانست.

الف- موقعیت ژئوپلیتیکی و اهمیت استراتژیک قفقاز برای ایران

قفقاز جنوبی برای جمهوری اسلامی ایران به واسطه مؤلفه‌های جغرافیایی، قومی، انرژی محور و امنیتی، واجد اهمیت ژئوپلیتیکی استراتژیک است که در سیاست‌گذاری خارجی کشور جایگاهی ویژه دارد. این اهمیت در چند سطح قابل تبیین است:

نخست، مرز ۷۵۰ کیلومتری ایران با آذربایجان و مرز ۴۴ کیلومتری با ارمنستان، جایگاه قفقاز جنوبی را در امنیت ملی ایران حساس کرده است. این مرزها به‌ویژه در استان‌های آذربایجان شرقی، غربی و اردبیل در معرض بی‌ثباتی، ترانزیت غیررسمی و حضور نظامی خارجی‌اند. پس از جنگ قره‌باغ با افزایش مرز ایران و آذربایجان در مناطقی چون زنگیلان و فضولی، نگرانی تهران نسبت به تحرکات نظامی و انتقال انرژی بیشتر شد (Eurasia Journal, 2020: 2). مرز کوتاه اما حیاتی با ارمنستان نیز تنها مسیر زمینی این کشور به بیرون است و هرگونه تهدید به آن، مستقیماً بر اقتصاد و امنیت ایران اثر می‌گذارد (رشیدی، ۱۴۰۲: ۳۶-۳۷).

دوم، هم‌جواری قفقاز با دریای خزر به‌عنوان یکی از منابع مهم انرژی جهان با وضعیت حقوقی نامشخص، ایران را در تعارض منافع با کشورهای ساحلی به‌ویژه جمهوری آذربایجان قرار داده است. اختلافات بر سر تقسیم بستر دریا، رقابت برای خطوط انتقال انرژی و تمایل غرب به دورزدن خاک ایران، این منطقه را به میدان رقابت ژئوپلیتیکی و انرژی‌محور بدل کرده است (Chabert, 2024). حضور شرکت‌های اسرائیلی و غربی در نفت و گاز آذربایجان نیز نگرانی پایدار تهران در حوزه خزر است.

سوم، پیوندهای قومیتی میان جمهوری آذربایجان و حدود ۱۵ میلیون آذری‌زبان ایران، بُعدی اجتماعی-امنیتی به سیاست تهران در قفقاز بخشیده است. تمرکز این جمعیت در شمال‌غرب کشور، حساسیت جمهوری اسلامی را نسبت به تحرکات هویت‌محور و تقویت پان‌ترکیسم افزایش داده، زیرا می‌تواند انسجام داخلی ایران را تهدید کند. از این‌رو تهران علاوه بر روابط رسمی، گفتمان‌های فرهنگی-ملی‌گرایانه در قفقاز را نیز در محاسبات سیاست خارجی خود دخیل می‌سازد (گل‌محمدی و عزیزی، ۱۴۰۱: ۲۹۰).

چهارم، قفقاز جنوبی برای ایران نقش یک دالان ترانزیتی راهبردی را ایفا می‌کند. در شرایطی که جمهوری اسلامی ایران با تحریم‌های گسترده آمریکا و محدودیت‌های تجارت بین‌المللی مواجه است، استفاده از کریدورهای ترانزیتی قفقاز برای دسترسی به بازارهای روسیه، اروپا و قفقاز شمالی اهمیت فزاینده‌ای یافته است. مسیر ایران-ارمنستان-گرجستان یکی از اصلی‌ترین گزینه‌های تهران برای دسترسی به بنادر دریای سیاه و عبور

از حلقه تحریم‌ها است. با این حال، پروژه‌هایی مانند کریدور زنگزور که در پی توافقات پس از جنگ دوم قره‌باغ با حمایت ترکیه و آذربایجان مطرح شده‌اند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۵) و نیز کریدور ترامپ، توافق صلحی که در هشتم اوت ۲۰۲۵ در کاخ سفید و با میانجی‌گری مستقیم رئیس جمهور ایالات متحده، دونالد ترامپ، میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان به امضا رسید، تهدیدی بالقوه برای حذف ایران از مسیرهای کلیدی ترانزیتی محسوب می‌شوند. در مجموع می‌توان گفت مجموعه‌ای از عوامل ساختاری و موقعیتی - از جمله هم‌مرزی جغرافیایی، هم‌پوشانی قومی، رقابت بر سر منابع دریای خزر و خطوط انتقال انرژی و نقش ترانزیتی منطقه - قفقاز جنوبی را به یک اولویت راهبردی برای سیاست خارجی ایران تبدیل کرده‌اند. در این چارچوب ایران تلاش دارد با بهره‌گیری از نفوذ سیاسی، پیوندهای فرهنگی و ابزارهای اقتصادی، نظم امنیتی درون منطقه‌ای قفقاز را متوازن نگه دارد و از واگذاری کامل این فضا به رقبای منطقه‌ای نظیر ترکیه و اسرائیل جلوگیری کند.

ب- اصول رفتاری ایران در قفقاز: توازن، ثبات و مقابله با نفوذ رقبا

ایران در سیاست خارجی خود در قفقاز بر سه اصل بنیادین تأکید دارد:

* حفظ ثبات منطقه‌ای: جمهوری اسلامی ایران قفقاز جنوبی را نه صرفاً یک همسایگی جغرافیایی، بلکه یک حلقه شکننده و ناپایدار در زنجیره امنیت پیرامونی خود تلقی می‌کند؛ منطقه‌ای که هرگونه بی‌ثباتی در آن می‌تواند تأثیرات مستقیم و فوری بر امنیت ملی و انسجام داخلی ایران داشته باشد. این نگرش امنیتی برخاسته از واقعیت‌های تاریخی، قومی و ژئوپلیتیکی است؛ به‌ویژه از منظر نظریه «مجموعه امنیت منطقه‌ای»، این منطقه بخشی از پیرامون حساس ایران محسوب می‌شود که امنیت در آن، وابسته به رفتار درون‌زا و تعاملات میان بازیگران محلی است (رشیدی، ۱۴۰۲: ۴۲-۳۹). بی‌ثباتی در قفقاز جنوبی برای ایران از چند مسیر تهدیدآفرین است:

اول، سرایت بحران به مناطق مرزی: استان‌های شمال غربی ایران با آذربایجان و ارمنستان، از نظر قومی و مذهبی حساس هستند. جنگ، ناآرامی‌های قومی یا فروپاشی نظم سیاسی

قفقاز می‌تواند به جابه‌جایی جمعیت، قاچاق اسلحه، نفوذ گروه‌های افراطی و تحریک مطالبات قوم‌گرایانه منجر شود. نمونه آن، جنگ دوم قره‌باغ (۶ مهر ۱۳۹۹) بود که ایران رزمایش‌هایی در شمال غرب برگزار کرد تا پیام بازدارندگی بدهد (گل محمدی و عزیزی، ۱۴۰۱: ۲۹۳).

دوم، تأکید بر تمامیت ارضی: ایران بر اصل تمامیت ارضی کشورها به‌ویژه در قفقاز تأکید دارد و حتی در روابط تنش‌آلود با باکو، حمایت رسمی خود از مرزها و حقوق بین‌الملل را حفظ کرده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۵).

سوم، مخالفت با مداخلات نظامی خارجی: تهران دخالت ناتو، آمریکا و اسرائیل را عامل بی‌ثباتی می‌داند و از راه‌حل‌های منطقه‌گرایانه حمایت می‌کند مانند مخالفت با پایگاه‌های نظامی اسرائیل یا ترکیه و فشار ناشی از کریدور ترامپ (Herzig, 1995: 28؛ بهرامی‌پور، ۱۴۰۴: ۲). از منظر نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، ایران تلاش می‌کند مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی درون‌زا و متوازن باقی بماند و ثبات منطقه‌ای را به‌عنوان راهبرد کلان برای مهار واگرایی قومی، جلوگیری از محاصره ژئوپلیتیکی و حفظ معادلات قدرت دنبال کند. * موازنه‌سازی در برابر ترکیه، اسرائیل، آمریکا و ناتو: یکی از مؤلفه‌های کلیدی سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی، تلاش برای موازنه‌سازی در برابر نفوذ ترکیه، اسرائیل، آمریکا و ناتو در جمهوری آذربایجان است، زیرا گسترش نفوذ این بازیگران می‌تواند نظم امنیتی مطلوب ایران در منطقه را برهم زند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۴). ترکیه پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه با رویکرد نئوعثمانی‌گری، پان‌ترکیسم و ژئواکونومیک، اتحاد راهبردی با آذربایجان را تقویت کرده است. این اتحاد شامل همکاری‌های نظامی، رزمایش‌های مشترک، آموزش نیروهای مسلح آذربایجان و تأسیس پایگاه‌های نظامی است؛ رزمایش‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ در نزدیکی مرز ایران به‌ویژه در نخجوان و مناطق آزادشده قره‌باغ از سوی تهران به‌عنوان نمایش قدرت تفسیر شد (Özsoy, 2023: 211). هم‌زمان، همکاری‌های نظامی و اطلاعاتی آذربایجان با اسرائیل شامل پهپادهای تهاجمی، سامانه‌های راداری و تجهیزات سایبری، برای ایران تهدید امنیتی مستقیم محسوب می‌شود و حتی پروازهای پهپادی اسرائیل در نزدیکی مرز ایران ثبت شده

است (Kurt & Tüysüzoğlu, 2022: 5; Herzig, 1995: 25). پروژه‌هایی مانند «کریدور ترامپ» و کریدور زنگزور نیز با مدیریت آمریکا و حمایت ترکیه، امکان کنترل مسیرهای استراتژیک حمل‌ونقل و انرژی را برای غرب فراهم کرده و دسترسی ایران به مسیرهای شمال- جنوب را محدود می‌کنند (بهرامی‌پور، ۱۴۰۴: ۲; Caucasus Watch, 2024: 1; Eurasia Review, 2025: 1).

علاوه بر این، هرچند آذربایجان عضو رسمی ناتو نیست، اما از طریق آموزش‌های مشترک و همکاری با ترکیه، به شبکه امنیتی غرب متصل شده که نگرانی ایران را افزایش داده است (Marketos, 2009: 117). در پاسخ، تهران روابط راهبردی خود را با ارمنستان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، انرژی و نظامی تقویت کرده و از مسیر کریدور شمال- جنوب به عنوان جایگزین استفاده می‌کند. ایران همچنین با برگزاری رزمایش‌هایی مانند «فاتحان خیر» (۱۴۰۰) در شمال غرب کشور، پیام بازدارنده‌ای به رقبای ارسال کرده است (گل محمدی و عزیزی، ۱۴۰۱: ۲۹۶). در مجموع، ایران با بهره‌گیری از ابزارهای دیپلماتیک، نظامی و رسانه‌ای تلاش می‌کند از ایجاد نظم امنیتی یک‌جانبه تحت سلطه رقبای ژئوپلیتیکی جلوگیری کرده و «توازن درون منطقه‌ای» قفقاز جنوبی را حفظ کند، رویکردی که مطابق نظریه بوزان، جلوگیری از برون‌زاسازی نظم امنیتی در منطقه را هدف قرار می‌دهد.

* تعامل اقتصادی و انرژی محور با قفقاز: ایران در سیاست خارجی خود، علاوه بر امنیت و هویت، رویکرد ژئواکونومیک و انرژی محور دارد و با توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، راه آهن و خطوط گازی- برقی، نقش ترانزیتی میان آسیای جنوب غربی و اوراسیا را تقویت می‌کند. پروژه‌هایی مانند راه آهن رشت- آستارا، خطوط گاز ایران- ارمنستان و کریدور زنگزور، ابزارهایی برای کاهش اثر تحریم‌ها و افزایش نفوذ اقتصادی تهران هستند. در مارس ۲۰۲۲، ایران و آذربایجان تفاهم‌نامه‌ای برای احداث راه آهن و پل در زنگزور شرقی و نخجوان امضا کردند که ایران را در مسیر ترانزیتی ترکیه-آذربایجان فعال می‌کند (Aghazada, 2023: 32). این تحرکات هم‌زمان با توافق تجارت آزاد ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، جریان کالا در منطقه را افزایش داد (Top-Center, 2024: 2).

بر اساس داده‌های رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران، در سال ۲۰۲۳ حجم صادرات ایران به جمهوری آذربایجان بیش از ۶۲۴.۲ میلیون دلار و به ارمنستان بیش از ۱۱۰ میلیون دلار بوده است (سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو ۱۴۰۳؛ اتاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان، ۱۴۰۲). این ارقام اگرچه در مقایسه با روابط تجاری ایران با شرکای آسیایی یا اروپایی کوچک به نظر می‌رسند، اما در سطح منطقه‌ای و در مقایسه با سایر بازیگران در قفقاز، نشانگر سطح قابل توجهی از وابستگی متقابل اقتصادی است.

در حوزه انرژی، یکی از مصادیق بارز تعامل راهبردی ایران با قفقاز، قرارداد سوآپ گاز بین ایران و ارمنستان است که از سال ۲۰۰۹ به اجرا درآمده و طی آن، ایران در ازای واردات برق از ارمنستان، گاز طبیعی به این کشور صادر می‌کند. این قرارداد نه تنها برای ارمنستان به عنوان کشوری محصور در خشکی اهمیت حیاتی دارد، بلکه برای ایران نیز جنبه‌ای ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی دارد؛ چراکه از طریق این مسیر توانسته است در رقابت انرژی منطقه‌ای (خصوصاً با ترکیه و آذربایجان) موقعیتی پایدار و مزیت‌محور برای خود ایجاد کند (Herzig, 1995: 29). صادرات برق ایران به ارمنستان افزایش ۴۳ درصدی داشته و ظرفیت خط برق ارس در حال توسعه است (Ebrahimi, 2024: 1). ایران همچنین در تلاش بوده است با افزایش ظرفیت خط لوله گاز صادراتی به ارمنستان، نقش خود را در معادلات انرژی قفقاز تقویت کرده و از آن به عنوان اهرم چانه‌زنی استفاده کند.

علاوه بر انرژی، ایران با توسعه منطقه آزاد تجاری-صنعتی ارس که در نزدیکی مرز جمهوری آذربایجان قرار دارد، کوشیده است پیوندهای اقتصادی خود را با این کشور گسترش دهد. منطقه ارس به عنوان یکی از مهم‌ترین گذرگاه‌های تجاری ایران با قفقاز عمل می‌کند و از ظرفیت قابل توجهی در زمینه‌های صادرات کالا، جذب سرمایه‌گذار خارجی و لجستیک برخوردار است. اتصال این منطقه به گمرکات مرزی نوردوز (با ارمنستان) و آستارا (با جمهوری آذربایجان) باعث شده است که بخش مهمی از مبادلات ایران با قفقاز جنوبی از همین محور انجام شود. منطقه آزاد ارس با صادرات ۷۷.۹ میلیون دلار کالا و خدمات و واردات ۲۹.۲ میلیون دلار طی سه ماه ابتدایی سال ۱۴۰۴، تراز تجاری

مثبت ۴۸.۷ میلیون دلاری را ثبت کرده است (سازمان منطقه آزاد تجاری صنعتی، ۱۴۰۴). افزون بر این، ایران در تلاش بوده است در طرح‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای چون کریدور شمال- جنوب نقش فعالی ایفا کند؛ کریدوری که از هند آغاز شده، از طریق بندر چابهار به ایران می‌رسد و سپس از راه‌آهن و جاده‌های ایران به قفقاز، روسیه و در نهایت اروپا متصل می‌شود. بخشی از این مسیر از ارمنستان و گرجستان عبور می‌کند و از منظر ایران، نقش مهمی در کاهش وابستگی به تنگه هرمز و کانال سوئز دارد. در همین راستا همکاری‌های لجستیکی با ارمنستان و گرجستان به‌ویژه در حوزه حمل‌ونقل ریلی و توسعه خطوط جدید اتصال، در دستور کار سیاست‌گذاران ایرانی قرار داشته است (Marketos, 97: 2009). با این حال، توافق اخیر ۱۷ مرداد ۱۴۰۴ میان آذربایجان و ارمنستان در آمریکا با میانجی‌گری ترامپ، معادلات ژئواکونومیک منطقه را وارد مرحله‌ای تازه کرده است. واگذاری مدیریت و توسعه این مسیر ترانزیتی به ایالات متحده، علاوه بر افزایش نقش واشنگتن در قفقاز جنوبی؛ می‌تواند موقعیت ترانزیتی ایران را با چالش مواجه کند و بخشی از ابتکارات پیشین تهران در حوزه راه‌آهن و انرژی را تحت‌الشعاع قرار دهد. از این منظر تلاش‌های ایران برای تبدیل شدن به محور پیوندی میان آسیای جنوب غربی و اوراسیا، اکنون بیش از گذشته در تقابل با پروژه‌های جایگزین و رقابتی قرار گرفته است (Reuters, 2025).

در مجموع ایران از طریق توسعه روابط تجاری، پروژه‌های انرژی و مسیرهای ترانزیتی در تلاش است نقش فعال خود را در نظم اقتصادی قفقاز جنوبی حفظ کند و هم‌زمان از طریق ابزارهای ژئواکونومیکی، سیاست موازنه‌سازی خود را تقویت کند. در نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، این اقدامات در قالب تعمیق پیوندهای اقتصادی برای تثبیت امنیت تعریف می‌شوند، به‌ویژه در شرایطی که بازیگرانی چون ترکیه، باکو و غرب در تلاش برای به حاشیه راندن نقش اقتصادی ایران در منطقه هستند.

پ- رویکرد ایران در قبال جنگ دوم و سوم قره‌باغ

تحولات نظامی سال ۱۳۹۹ در منطقه قره‌باغ که به جنگ دوم قره‌باغ میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان انجامید، نقطه عطفی در سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی بود

و جایگاه ژئوپلیتیکی تهران در این مجموعه امنیتی را با چالش‌های تازه‌ای روبه‌رو ساخت. این جنگ که به مدت ۴۴ روز (از ۲۷ سپتامبر تا ۱۰ نوامبر ۲۰۲۰) ادامه یافت، نه تنها به تغییر نقشه میدانی منطقه و بازپس‌گیری بخش زیادی از سرزمین‌های مورد مناقشه توسط آذربایجان منجر شد، بلکه موجب افزایش نفوذ ترکیه و اسرائیل در باکو و به تبع آن، نگرانی‌های شدید تهران گردید (فیض‌اللهی و پوراحمدی میبدی، ۱۴۰۲: ۷۳). در ۲۸ شهریور ۱۴۰۲ (۱۹ سپتامبر ۲۰۲۳)، پس از یک محاصره چندماهه، آذربایجان یک حمله نظامی جدید در مقیاس بزرگ را در قره‌باغ آغاز کرد. نیروهای آرتساخ به سرعت فروپاشیدند که نتیجه آن پیروزی جمهوری آذربایجان، انحلال جمهوری آرتساخ، خروج تقریباً کل جمعیت ارمنی از منطقه و ورود نیروهای امنیتی آذربایجان به استپاناکرت، پایتخت سابق آرتساخ بود (مرادی و صالحی یگانه، ۱۴۰۲: ۱۶۵).

در جریان این منازعه، ترکیه نقش بسیار فعالی در حمایت از جمهوری آذربایجان از جمله ارائه پهپادهای رزمی Bayraktar TB2، اعزام مستشاران نظامی و هماهنگی اطلاعاتی گسترده ایفا کرد. همچنین منابع مختلف بین‌المللی از نقش مخفی اسرائیل در تأمین سامانه‌های تسلیحاتی، تجهیزات ارتباطی و اطلاعاتی برای ارتش آذربایجان خبر دادند (Kınık & Çelik, 2021: 135). این مسئله برای ایران نه تنها به معنای برتری تاکتیکی باکو در میدان جنگ، بلکه به مثابه بازتعریف ساختار امنیتی منطقه به ضرر منافع تهران تلقی شد. در مقابل این تحولات، ایران سعی کرد موضعی متوازن اما هوشیارانه اتخاذ کند. از یک سو به دلیل روابط تاریخی و فرهنگی با جمهوری آذربایجان و پابندی به اصل تمامیت ارضی کشورها، مقامات ایرانی در بیانیه‌های رسمی خود از حاکمیت باکو بر مناطق اشغالی حمایت کردند؛ اما از سوی دیگر تهران با مشاهده تقویت بیش از حد پیوند باکو-آنکارا-تل‌آویو، نگران تغییر توازن قدرت در شمال ایران شد. ویژگی‌هایی که از منظر نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، نشانه دگرگونی در ساختار و روابط درون مجموعه است (Buzan & Wæver, 2003: 51).

در پاسخ به این تغییرات سریع، ایران اقدام به سیاست‌ورزی بازدارنده کرد. رزمایش «فاتحان خیبر» که بلافاصله پس از افزایش مانورهای مشترک ترکیه-آذربایجان برگزار

شد، پیامی روشن به طرف‌های منطقه‌ای داشت: ایران حاضر به پذیرش تغییر یک‌جانبه در ترتیبات امنیتی منطقه نیست (گل محمدی و عزیزی، ۱۴۰۱: ۲۹۹). افزون بر این ایران در کنار ابزار نظامی از ابزار دیپلماسی رسانه‌ای و فرهنگی نیز استفاده کرد. چرخش گفتمان رسانه‌های رسمی از حمایت ضمنی از آذربایجان، به انتقاد از ترکیه و اسرائیل و تأکید بر حق حاکمیتی ارمنستان بر کریدورهای خود، بخشی از این راهبرد بود. همچنین دیدارهای مکرر با مقامات ارمنی و روسی در ماه‌های پس از جنگ، نشانه‌ای از تلاش ایران برای بازتعریف موقعیت خود در نظم امنیتی قفقاز بود.

یکی از نگرانی‌های اصلی ایران در این مقطع، موضوع «کریدور ترامپ» است. طبق مفاد «کریدور ترامپ» توافق سه‌جانبه بین آذربایجان، ارمنستان و آمریکا؛ جمهوری آذربایجان از طریق ارمنستان به نخجوان متصل می‌شود و از آنجا به ترکیه و اروپا می‌رسد که عملاً نقش ترانزیتی ایران در منطقه را تضعیف می‌کند (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, 2025). به همین دلیل ایران این کریدور را خط قرمز ژئوپلیتیکی خود دانسته و بارها به صورت رسمی درباره پیامدهای آن هشدار داده است.

از منظر نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، رفتار ایران در قبال جنگ دوم و سوم قره‌باغ را می‌توان تلاش برای مهار دگرگونی سریع و نامتعادل در روابط امنیتی درون منطقه‌ای دانست؛ نوعی تلاش برای جلوگیری از «هژمونی ترکی-آذری با پوشش ناتویی-اسرائیلی» در فضای پیرامونی خود. ایران با درک اینکه ساختارهای امنیتی در قفقاز دچار بازآرایی شده‌اند، در حال تلاش است تا با ابزارهای مختلف از حذف نقش خود در معادلات جدید منطقه‌ای جلوگیری کند.

ت- سیاست‌ورزی ایران در بستر رقابت‌های کلان

قفقاز جنوبی به عرصه رقابت ایران، روسیه، ترکیه و آمریکا برای نفوذ، منابع و بازارها بدل شده است. در این میان، سیاست ایران بر رویکردی مستقل و موازنه‌گرا استوار است؛ نه انزوا و نه ائتلاف کامل، بلکه حضور هوشمندانه در معادلات قدرت. هرچند تهران در موضوعاتی چون مقابله با نفوذ ناتو و آمریکا، جلوگیری از حضور اسرائیل و حمایت از

تمامیت ارضی کشورها با روسیه همسویی دارد، اما هیچ‌گاه به وابستگی ساختاری یا ائتلاف رسمی با مسکو تن نداده و تلاش کرده «تعادل فعال» خود را حتی در شرایط تحریم حفظ کند (Herzig, 1995: 27).

در برابر نفوذ فزاینده ایالات متحده و ناتو در قفقاز- به‌ویژه از طریق گرجستان، همکاری‌های امنیتی با جمهوری آذربایجان و آموزش نظامی افسران قفقازی در پایگاه‌های غربی و اخیراً «کریدور ترامپ»- ایران همواره موضعی انتقادی داشته و این حضور را عامل بی‌ثباتی بلندمدت در منطقه تلقی کرده است. برخلاف برخی بازیگران که خواهان کنشگری غرب در منطقه هستند، ایران تلاش کرده چارچوب‌های «امنیت بومی‌شده» را برجسته کند؛ بدین معنا که کشورها بدون دخالت نیروهای برون‌منطقه‌ای از طریق دیپلماسی چندجانبه، گفتگو و سازوکارهای منطقه‌ای مسائل خود را حل‌وفصل کنند (Marketos, 2009: 95)؛ اما اقدامات اخیر در قالب توافقات میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان با میانجی‌گری ایالات متحده آمریکا، پیامدهای ژئوپلیتیکی قابل توجهی برای جمهوری اسلامی ایران به همراه دارد.

نخست آنکه چنین توافقی می‌تواند مسیرهای ارتباطی ایران با حوزه دریای سیاه و در نتیجه با اروپا و بخش‌هایی از آسیای شرقی را محدود سازد. محدودیت در این دسترسی به معنای کاهش ظرفیت ایران برای حضور فعال در کریدورهای بین‌المللی ترانزیتی و تجاری خواهد بود.

دوم، نزدیک شدن ایالات متحده به مرزهای شمالی ایران از طریق تثبیت حضور و نفوذ سیاسی- امنیتی در قفقاز جنوبی، موقعیت ژئوپلیتیکی ایران را با تهدیدات مستقیم‌تری مواجه می‌سازد. این تحول نه تنها موازنه قدرت منطقه‌ای را تغییر می‌دهد، بلکه می‌تواند به کاهش حاشیه امنیتی ایران در محیط پیرامونی‌اش منجر شود.

سوم، با توجه به اهمیت ژئواکونومیک مسیرهای ترانزیتی، ایجاد مسیرهای جایگزین که ایران را دور بزنند، درآمدهای ترانزیتی کشور را کاهش داده و از ارزش راهبردی ایران در طرح‌های کلان اتصال منطقه‌ای خواهد کاست. این امر در بلندمدت، موقعیت ایران در

شبکه‌های حمل‌ونقل اوراسیایی و ابتکاراتی همچون «کریدور شمال - جنوب» را تضعیف خواهد کرد.

چهارم، نفوذ فزاینده ایالات متحده در تعاملات آذربایجان و ارمنستان، موجب کاهش اثرگذاری سیاسی ایران بر جمهوری آذربایجان خواهد شد. این مسئله به‌ویژه در شرایطی اهمیت می‌یابد که ایران همواره تلاش داشته از روابط خود با باکو به‌عنوان ابزاری برای تنظیم موازنه قدرت در قفقاز جنوبی بهره گیرد.

بنابراین این عوامل به تشدید فشارهای ژئوپلیتیکی بر ایران منجر خواهد شد؛ فشارهایی که هم‌زمان ابعاد ژئواستراتژیک (امنیتی - نظامی)، ژئواکونومیک (اقتصادی - ترانزیتی) و ژئوکالچر (نفوذ فرهنگی و هویتی) را در برمی‌گیرد. از این منظر، توافق آذربایجان و ارمنستان تحت حمایت آمریکا نه صرفاً یک تحول دوجانبه، بلکه یک نقطه عطف ژئوپلیتیکی در محیط پیرامونی ایران تلقی می‌شود (Ahlawat, 2025).

از همین‌رو ایران سعی دارد خود را نه صرفاً به‌عنوان یک کنشگر دفاعی بلکه به‌مثابه بازیگر مستقل و متعادل‌کننده در نظم امنیتی قفقاز جنوبی تعریف کند. تهران تلاش می‌کند با بهره‌گیری از ابزارهای نرم (فرهنگی، مذهبی، اقتصادی) و سخت (نظامی، ژئوپلیتیکی)، از حذف یا به حاشیه‌رانده‌شدن در معادلات منطقه‌ای جلوگیری کرده و سهمی فعال در شکل‌دهی به نظم امنیتی داشته باشد. در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، این الگوی سیاست‌ورزی را می‌توان تلاشی هدفمند برای مهار نفوذ برون‌زا، تقویت همگرایی درون منطقه‌ای و تنظیم پویای توازن قوا در بستر فضای متکثر قفقاز جنوبی دانست.

سیاست خارجی ترکیه در قفقاز جنوبی

جمهوری ترکیه طی دو دهه اخیر سیاستی پویا، تهاجمی و راهبردی را در قبال قفقاز جنوبی دنبال کرده است؛ سیاستی که برخلاف سنت محافظه کارانه دوران جنگ سرد، با رویکردی مبتنی بر بازتعریف نقش ژئوپلیتیکی منطقه‌ای ترکیه، گسترش نفوذ در مناطق ترک‌زبان و مهار نفوذ رقبای منطقه‌ای همچون ایران و روسیه شکل گرفته است. این سیاست خارجی

جدید ترکیه در قفقاز را می‌توان در سه سطح تحلیل کرد: ژئوپلیتیکی، ایدئولوژیک- هویتی و اقتصادی- ترانزیتی.

الف- بنیان‌های ژئوپلیتیکی سیاست ترکیه در قفقاز جنوبی

سیاست خارجی ترکیه در قفقاز جنوبی بر درک ژئوپلیتیکی آنکارا از جایگاه منطقه‌ای خود در خاورمیانه، قفقاز- اوراسیا و اروپا متکی است. قفقاز به‌عنوان گلوگاه ژئوپلیتیکی، دسترسی ترکیه به آسیای مرکزی را تسهیل و امکان رقابت انرژی و ترانزیت با ایران و روسیه را افزایش می‌دهد (Azizi & Isachenk, 2023: 4). آنکارا این منطقه را «دروازه جهان ترک» و حلقه اتصال ترک‌زبانان از آناتولی تا آسیای میانه می‌داند و پس از فروپاشی شوروی، نفوذ خود در قفقاز را بخشی از راهبرد کلان آسیای مرکزی دنبال کرده است، منطقه‌ای که تعامل مستقیم با روسیه، چین، ایران و ناتو را نیز امکان‌پذیر می‌سازد. از منظر ژئواکونومیک، قفقاز مسیر جایگزینی برای ترانزیت انرژی و کالا به اروپا است، بی‌آنکه نیازی به عبور از خاک ایران یا روسیه باشد. این موضوع برای آنکارا به‌ویژه در دهه ۲۰۰۰ به بعد اهمیتی حیاتی یافته است. خطوط لوله استراتژیکی چون باکو- تفلیس- جیهان برای انتقال نفت خام از دریای خزر به بندر جیهان ترکیه و باکو- تفلیس- ارزروم برای انتقال گاز به اروپا با حمایت آمریکا، آذربایجان، گرجستان و ترکیه طراحی و اجرا شدند. هدف از این پروژه‌ها دور زدن ایران و مهار نفوذ روسیه بر بازار انرژی اروپا بود. هدف‌هایی که ترکیه با ایفای نقش کشور میزبان، آن‌ها را محقق ساخت و از این مسیر جایگاه ژئوپلیتیکی و اقتصادی خود را ارتقا داد (Minculete & Popescu, 2006: 34-35).

بعد دوم ژئوپلیتیکی، به کنترل و نفوذ ترکیه بر مسیرهای ترانزیتی در حال توسعه مربوط می‌شود به‌ویژه «کریدور زنگزور»، «کریدور میانی» و اکنون «کریدور ترامپ». کریدور زنگزور که در پی توافق ۲۰۲۰ قره‌باغ با هدف اتصال نخجوان به جمهوری آذربایجان از طریق خاک ارمنستان طراحی شد، در صورت قرار گرفتن کامل تحت نظارت ترکیه- آذربایجان، عملاً ایران را از نقش ترانزیتی در قفقاز جنوبی کنار می‌زند. کریدور میانی نیز بخشی از ابتکار بزرگ «کمر بند راه» چین است که از چین آغاز شده، از طریق قزاقستان،

دریای خزر، جمهوری آذربایجان، گرجستان و ترکیه به اروپا متصل می‌شود. ترکیه با تقویت زیرساخت‌های خود در امتداد این مسیر - از جمله پروژه ریلی باکو-تفلیس-کارس نقشی محوری در اتصال شرق به غرب ایفا می‌کند (Yavuz, 2020: 205). افزوده شدن «کریدور ترامپ» به معادله، جایگاه ترکیه و جمهوری آذربایجان را بیش‌ازپیش تقویت کرده است؛ زیرا این مسیر با حمایت مستقیم آمریکا طراحی شده و جمهوری آذربایجان را از طریق ارمنستان به نخجوان و سپس به ترکیه و اروپا متصل می‌کند. هاکان فیدان، وزیر خارجه ترکیه، بیان کرد: «این کریدور می‌تواند اروپا را از طریق ترکیه به اعماق آسیا متصل کند که یک تحول بسیار مفید خواهد بود.» چنین وضعیتی می‌تواند توازن ژئوپلیتیکی منطقه را تغییر داده و نقش ایران به‌عنوان مسیر ترانزیتی اصلی را بیش از گذشته به حاشیه براند (Reuters, 2025).

نکته کلیدی اینجاست که در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، ترکیه از طریق سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های انرژی، حمل‌ونقل و حوزه نظامی، در تلاش است نقش ساختاری خود را در معماری امنیتی - اقتصادی قفقاز نهادینه کند؛ یعنی به جای یک بازیگر صرفاً مداخله‌گر به عنوان ستون ثبات و جریان اتصال بین آسیا و اروپا تعریف شود. این هدف به‌ویژه در رقابت با ایران که به شدت وابسته به مسیرهای سنتی زمینی و مرزی برای ارتباط با شمال است، اهمیت حیاتی دارد. به‌طور خلاصه بنیان‌های ژئوپلیتیکی سیاست ترکیه در قفقاز مبتنی بر چند مؤلفه کلیدی‌اند:

- ایجاد وابستگی ساختاری آذربایجان، گرجستان و سایر کشورها به ترکیه از طریق خطوط انرژی و ترانزیت؛

- حذف یا تضعیف مسیرهای ترانزیتی رقیب به‌ویژه ایران و روسیه؛

- ایفای نقش پل میان چین، قفقاز و اروپا؛

- جایگزینی نظم امنیتی درون منطقه‌ای با ترتیبات تحت رهبری آنکارا.

ب- پیوندهای هویتی - ایدئولوژیک: نئوعثمانی‌گری و پان‌ترکیسم

یکی از ابعاد سیاست خارجی ترکیه در قفقاز جنوبی، استفاده از ابزارهای نفوذ نرم فرهنگی و هویتی است. سیاست‌گذاران ترک به‌ویژه در دوره حزب عدالت و توسعه با رویکرد

نوع‌عثمانی‌گری و پان‌ترکیسم نرم، تلاش کرده‌اند جایگاه تاریخی و تمدنی ترکیه در منطقه را بازتعریف کنند. قفقاز جنوبی که پیش‌تر تحت نفوذ امپراتوری عثمانی بود، اکنون به‌عنوان حلقه‌ای فرهنگی و تمدنی برای اتصال به «ترکیه نوین» دیده می‌شود (Vardanian, 2022: 17). در این چارچوب، پان‌ترکیسم مدرن در سیاست رسمی ترکیه با رویکردی «فرهنگ‌محور، صلح‌طلب و اقتصادی» بازتعریف شده است. مفاهیمی چون «امت ترک» و «برادری ملت‌های ترک‌زبان» در سخنرانی‌ها و رسانه‌ها تکرار می‌شوند و هدف، تثبیت رهبری جهان ترک از طریق اتصال فرهنگی و نهادی است (Yavuz, 2020: 201-202). مصداق بارز این سیاست، روابط راهبردی با جمهوری آذربایجان است که نه تنها نظامی و ژئوپلیتیکی، بلکه بر پایه نزدیکی زبانی، قومی و تاریخی تعمیق یافته و از طریق بورسیه‌های تحصیلی، برنامه‌های رسانه‌ای، کتاب‌های درسی و اعزام روحانیون، نفوذ فرهنگی ترکیه گسترش یافته است.

در کنار آذربایجان، مؤسسات فرهنگی و آموزشی ترکیه در گرجستان، قزاقستان، ازبکستان و قرقیزستان نیز فعال هستند. سازمان‌هایی مانند یونس امره، آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه و دیانت (سازمان امور دینی ترکیه) در این کشورها حضور جدی دارند. این مؤسسات نه تنها زبان و تاریخ مشترک ترک‌ها را ترویج می‌دهند، بلکه به‌صورت سیستماتیک در حال ساخت تصویر هژمونیک فرهنگی ترکیه در جهان ترک هستند (Niemic, 2024: 246-248). همچنین سازمان کشورهای ترک^۱ که شامل ترکیه، آذربایجان، قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان و ناظرانی مانند مجارستان است، سکویی نهادی برای همکاری‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی میان ملت‌های ترک‌زبان فراهم کرده است. ترکیه از این سازمان برای نهادینه‌سازی نقش رهبری خود در جهان ترک استفاده می‌کند و تلاش دارد با تبدیل آن به یک بلوک مؤثر، در معادلات منطقه‌ای و حتی جهانی حضور منسجم‌تری داشته باشد.

بر اساس نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای و مفهوم امنیت اجتماعی بوزان، گفتمان پان‌ترکی ترکیه باعث «امنیتی شدن نرم» فضا شده و احساس تهدید هویتی و اجتماعی را

1. Organization of Turkic States

در ایران افزایش داده است. با حدود ۱۵ میلیون آذری‌زبان در شمال غرب، تهران به گسترش رسانه‌های ترکی و آذربایجانی و رشد احساسات قومیتی در نسل جوان حساس است، زیرا خطر بالقوه‌ای برای انسجام ملی و وحدت سیاسی محسوب می‌شود (Golshiri et al., 2024: 2). این نفوذ فرهنگی به‌ویژه در ترکیب با حضور نظامی ترکیه و اسرائیل، موجب تشدید رقابت منطقه‌ای و تقویت سیاست موازنه‌سازی فعال ایران می‌شود.

پ- نقش نظامی ترکیه در بازآرایی امنیتی قفقاز جنوبی

جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ را باید نقطه عطفی در سیاست امنیتی ترکیه در قفقاز جنوبی دانست؛ چراکه آنکارا برای نخستین بار از دوران استقلال جمهوری‌های قفقاز نقشی مستقیم، چندلایه و تعیین‌کننده در معادلات نظامی منطقه ایفا کرد. این مداخله نه فقط به تغییر توازن قدرت در میدان نبرد انجامید، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری نظامی جدید در ساختار امنیتی منطقه با محوریت ترکیه و جمهوری آذربایجان شد (Miarka, 2021: 828). پس از پایان جنگ، همکاری نظامی ترکیه-آذربایجان وارد فاز نهادی و پایدارتر شد. در این دوره چند تحول راهبردی رخ داد:

- تأسیس پایگاه نظامی مشترک در نخجوان که قابلیت واکنش سریع، آموزش نیروها و هماهنگی با ساختارهای ناتویی ترکیه را دارد؛
 - امضای توافق‌نامه شوشا (۲۰۲۱) که بر تعهد به امنیت متقابل، همکاری نظامی و دفاع مشترک میان دو کشور تأکید می‌کند؛
 - برگزاری رزمایش‌های نظامی مشترک در مناطق مرزی ایران از جمله در آغدام، فضولی و مناطق نزدیک ارس که آشکارا پیامی مستقیم به تهران و هشدار نسبت به نقش‌یابی ایران در نظم امنیتی پساجنگ محسوب می‌شد (فیض‌اللهی و پوراحمدی میبدی، ۱۴۰۲: ۷۴).
- از دیدگاه نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای بوزان، این تحرکات را نمی‌توان صرفاً تقویت روابط دوجانبه دانست؛ بلکه باید آن‌ها را تلاشی آگاهانه از سوی ترکیه برای بازآرایی ساختار امنیتی قفقاز جنوبی به نفع خود تحلیل کرد (Buzan & Wæver, 2003: 51). در این الگو ترکیه نه فقط به عنوان یک حامی سیاسی یا اقتصادی بلکه به عنوان عامل ساخت‌دهنده درون منطقه‌ای امنیت عمل می‌کند؛ عاملی که با حضور مستقیم نظامی،

آموزش، تسلیح و ایجاد ائتلاف‌های رسمی، در حال ساخت یک نظم امنیتی جانبدارانه و نهادینه شده با محوریت ترکیه- باکو است. در صورت فقدان موازنه‌سازی فعال از سوی ایران و روسیه، این نظم امنیتی نوظهور می‌تواند به ایجاد نوعی «نظم شبه‌ناتویی» در قفقاز جنوبی منجر شود؛ نظمی که بازیگران شرقی و بومی به‌ویژه ایران، حاشیه‌نشین شده و مسیر تصمیم‌سازی امنیتی منطقه‌ای در جهت منافع بلوک غرب و ترکیه بازتعریف می‌شود.

ت- راهبرد ترانزیتی - اقتصادی ترکیه: اتصال به اوراسیا و چین

در دهه‌های اخیر ترکیه تلاش کرده است با عبور از نقش صرفاً جغرافیایی خود در نظام بین‌الملل به هاب ترانزیتی و ژئواکونومیکی در محور شرق- غرب تبدیل شود؛ هدفی که به‌ویژه در قالب ابتکارات ترابری، انرژی و زیرساختی آنکارا در قفقاز جنوبی نمود یافته است. این راهبرد، ترکیب پیچیده‌ای از اهداف اقتصادی، ژئوپلیتیکی و رقابت‌محور است و در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای بوزان، باید به‌عنوان تلاش برای کنترل زیرساخت‌های قدرت منطقه‌ای تحلیل شود (Buzan & Wæver, 2003: 50-52). در مرکز این راهبرد، پروژه «کریدور میانی»^۱ قرار دارد؛ مسیری چندملیتی که از چین آغاز، از طریق قزاقستان و دریای خزر وارد جمهوری آذربایجان شده، سپس از خاک گرجستان و ترکیه عبور کرده و به اروپا می‌رسد. این کریدور یکی از رقبای مستقیم پروژه‌های چین در قالب ابتکار کمربند- راه است که ترکیه تلاش دارد سهم فعالی در آن داشته باشد. مسیر مذکور نه تنها زمان انتقال کالا از چین به اروپا را به‌شدت کاهش می‌دهد (در مقایسه با مسیر دریایی از طریق کانال سوئز)، بلکه ترکیه را به یک نقطه واسطه حیاتی میان شرق و غرب تبدیل می‌کند (Yu, 2021: 260).

در کنار آن، پروژه «کریدور زنگزور» که در پی توافق سه‌جانبه ۱۰ نوامبر ۲۰۲۰ میان روسیه، ارمنستان و آذربایجان مطرح شد، نقشی محوری در راهبرد ترانزیتی ترکیه ایفا می‌کند. هدف از این پروژه، اتصال زمینی جمهوری آذربایجان به نخجوان (و از آنجا به ترکیه) از طریق خاک ارمنستان است. ترکیه با حمایت قاطع از این پروژه، سعی دارد ضمن

1. Middle Corrido

وارد کردن ارمنستان به معادلات اقتصادی منطقه‌ای تحت رهبری آنکارا- باکو، از طرف دیگر ایران را از بخشی از مسیرهای حیاتی تجاری و ژئوپلیتیکی حذف کند. این مسیر در صورت تحقق، ایران را در موقعیت انزوای ترانزیتی قرار می‌دهد و نقش آن در کریدور شمال- جنوب را تضعیف می‌کند. برای ترکیه این پروژه‌ها نه صرفاً خطوط حمل‌ونقل یا تجارت کالا بلکه ابزارهایی برای نهادینه‌سازی نفوذ منطقه‌ای، ایجاد وابستگی ساختاری اقتصادی و کاهش نقش رقبا به‌ویژه ایران و روسیه محسوب می‌شوند. حضور سرمایه‌گذاران ترک در پروژه‌های راه‌آهن، بندر و بزرگراه‌ها در جمهوری آذربایجان و گرجستان و سرمایه‌گذاری در طرح‌های لجستیکی در نخجوان و قارص، همگی در راستای ساخت یک کمربند نفوذ اقتصادی- ژئوپلیتیکی با محوریت ترکیه صورت گرفته‌اند (Yavuz, 2020: 208).

در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، این مسیرهای ترانزیتی در حقیقت ابزارهای «قدرت ساختاری» هستند؛ زیرساخت‌هایی که در صورت تداوم، نظم امنیتی منطقه را نه از طریق مداخله نظامی بلکه از طریق توزیع نابرابر منافع اقتصادی و تسلط بر گره‌های لجستیکی بازآرایی می‌کنند. ترکیه با بهره‌گیری از این ابزارها در تلاش است نقش رهبری خود را در مجموعه امنیتی قفقاز تثبیت کرده و با استفاده از اتصال‌گرایی اقتصادی، در ساختار منطقه‌ای به جایگاه تعیین‌کننده‌ای دست یابد. از منظر رقابت‌های منطقه‌ای، ترکیه با این راهبرد به‌طور غیرمستقیم ایران را به چالش می‌کشد؛ چراکه ایران نیز تلاش دارد با تکیه بر کریدور شمال- جنوب، نقش هاب منطقه‌ای انرژی و ترانزیت را ایفا کند؛ اما حمایت غرب و نهادهای بین‌المللی از پروژه‌های ترکیه- باکو و هم‌افزایی آن‌ها با ابتکار کمربند- راه چین به‌ویژه پس از طرح «کریدور ترامپ»، احتمال تضعیف موقعیت ترانزیتی ایران را افزایش داده است.

تحلیل تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی

سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی اگرچه در نگاه نخست ممکن است از جنس رقابت کلاسیک دو بازیگر همسایه بر سر نفوذ منطقه‌ای به نظر برسد، اما در نگاهی عمیق‌تر، این دو سیاست در سطوح مفهومی، ابزاری و ساختاری تفاوت‌های بنیادی با

یکدیگر دارند. هر دو کشور با انگیزه‌های ژئوپلیتیکی، امنیتی، اقتصادی و هویتی وارد میدان قفقاز شده‌اند، اما نوع نگاه به نظم منطقه‌ای، ابزارهای به کاررفته و اهداف راهبردی آنان به وضوح از هم متمایز است.

از منظر نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای بوزان، آنچه میان دو کشور تمایز ایجاد می‌کند، نقشی است که هر یک در درون ساختار امنیتی قفقاز ایفا می‌کنند. در حالی که ایران تلاش دارد نظم امنیتی منطقه‌ای را در وضعیت موجود حفظ کرده و از بی‌ثباتی‌های درون‌زا و تهدیدات برون‌زا بکاهد، ترکیه رویکردی بازتعریف‌گر و حتی مداخله‌گر در پیش گرفته که هدف آن تغییر توازن قوا و شکل‌دهی به نظامی نوین با محوریت آنکارا است. به طور کلی می‌توان سیاست خارجی ایران و ترکیه را در چهار محور اصلی با یکدیگر مقایسه کرد:

۱- تفاوت در سطح نگاه به نظم امنیتی منطقه: ایران قفقاز جنوبی را به عنوان فضای حائل امنیتی پیرامون مرزهای شمال غربی خود می‌بیند؛ منطقه‌ای که ثبات آن مستقیماً با انسجام داخلی، امنیت قومی و جلوگیری از نفوذ اسرائیل، آمریکا و ناتو گره خورده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۱). از این رو ایران در چارچوب مجموعه امنیت منطقه‌ای، رفتار خود را مبتنی بر حفظ وضع موجود، موازنه‌سازی در برابر تهدیدات فرامنطقه‌ای و حمایت از راه‌حل‌های بومی دنبال می‌کند. در مقابل، ترکیه با درک فرصت‌های ژئواستراتژیک ناشی از فروپاشی شوروی و خلأ قدرت در قفقاز، کوشیده است تا نظم امنیتی موجود را به نفع خود بازتعریف کرده و رهبری یک مجموعه نوین منطقه‌ای با ویژگی‌های پان‌ترکی و شبه‌ناتویی را شکل دهد (Yavuz, 2020: 206). این کشور از ابزارهای نظامی، فرهنگی و اقتصادی برای تثبیت نقش ساخت‌دهنده خود در منطقه استفاده کرده و در بسیاری موارد، وضعیت پیشین را به چالش کشیده است.

۲- تفاوت در ابزارهای سیاست خارجی: ایران عمدتاً از ابزارهای دیپلماتیک، فرهنگی، انرژی‌محور و توازن‌ساز در روابط با کشورهای قفقاز بهره گرفته است. تعاملات انرژی با ارمنستان، منطقه آزاد ارس، کریدور شمال- جنوب و رزمایش‌های بازدارنده، نشان‌دهنده استفاده محدود و هدفمند از قدرت سخت هستند (Herzig, 1995: 28). در

مقابل، ترکیه از ترکیبی از قدرت سخت و نرم بهره برده که طیف گسترده‌ای از مستشاران نظامی، صادرات پهپاد، ائتلاف نظامی رسمی، حضور فرهنگی، آموزش نخبگان، تبلیغات رسانه‌ای و عضویت در سازمان‌های ترک‌زبان را شامل می‌شود. رویکرد ترکیه در قفقاز فعال، پیش‌برنده و نفوذگر است، در حالی که ایران بیشتر سیاستی بازدارنده، متوازن‌کننده و واکنشی در پیش گرفته است (Hovsepyan, 20213).

۳- رویکرد متفاوت به بازیگران ثالث: ترکیه در قفقاز عملاً نقش تسهیل‌گر نفوذ اسرائیل و ناتو به‌ویژه از طریق اتحاد با جمهوری آذربایجان را ایفا کرده است. این موضوع برای ایران تهدیدی راهبردی محسوب می‌شود و باعث شده سیاست تهران در مواردی از حمایت تلویحی از باکو فاصله بگیرد و به تعمیق روابط با ارمنستان روی آورد (فیض‌اللهی و پوراحمدی میبدی، ۱۴۰۲: ۸۲). ایران در این میان تلاش کرده خود را از بلوک‌بندی‌های فرامنطقه‌ای دور نگه دارد و در حالی که با روسیه در مخالفت با ناتو همسو است، اما به‌طور هم‌زمان از ائتلاف تمام‌عیار با مسکو نیز اجتناب کرده و بر «راه‌حل‌های بومی و گفت‌وگوهای منطقه‌ای» تأکید می‌کند (Marketos, 2009: 95).

۴- تأثیر بر ساختار مجموعه امنیتی قفقاز: در چارچوب مجموعه امنیت منطقه‌ای، سیاست ایران به حفظ تعادل درون منطقه‌ای کمک کرده و در بلندمدت موجب نوعی ثبات نسبی ساختاری شده است؛ ثباتی که هرچند شکننده، اما مانع از هژمونی مطلق یکی از بازیگران شده است. در مقابل، سیاست ترکیه با مداخله فعال در جنگ قره‌باغ، تأسیس پایگاه‌های نظامی، تعریف کریدورهای جدید ترانزیتی و گسترش نهادهای فرهنگی، در حال شکل‌دهی به یک نظم جدید امنیتی منطقه‌ای به رهبری آنکاراست؛ نظامی که می‌تواند به حاشیه‌راندن شدن ایران و روسیه بینجامد، مگر آنکه با اقدامات موازنه‌ساز مواجه شود (Buzan & Wæver, 2003: 43-44؛ دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۸۲).

تحلیل تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی نشان می‌دهد که دو کشور با رویکردهایی متفاوت، اهدافی متضاد و ابزارهایی ناهمگون در حال تأثیرگذاری بر ساختار امنیتی منطقه هستند. در حالی که ایران به دنبال حفظ ثبات و ممانعت از نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای است، ترکیه در پی بازآرایی نظم امنیتی منطقه به نفع خود است.

در چارچوب نظریه مجموعه امنیت منطقه‌ای، تقابل این دو سیاست را می‌توان به مثابه برخورد دو الگوی رقابتی نظم‌سازی امنیتی در فضای قفقاز جنوبی درک کرد.

نتیجه‌گیری

قفقاز جنوبی در دهه‌های اخیر به یکی از حساس‌ترین و رقابتی‌ترین مناطق ژئوپلیتیکی پیرامون ایران تبدیل شده است. موقعیت ژئواستراتژیک این منطقه، پیوندهای فرهنگی-تاریخی، اهمیت انرژی و قرارگیری در چهارراه اتصال آسیای مرکزی، خاورمیانه و اروپا؛ سبب شده است که بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای تثبیت یا ارتقای جایگاه خود در نظم امنیتی آن رقابت کنند. مطالعه تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه نشان می‌دهد که این دو کشور با اهداف و ابزارهای متفاوت در حال بازتعریف ساختار امنیتی قفقاز هستند. توافق اخیر ۸ اوت ۲۰۲۵ میان علی‌اف، پاشینیان و ترامپ، موسوم به «کریدور ترامپ»، نقطه عطفی در این روند به شمار می‌رود. در کوتاه‌مدت، این توافق موقعیت جمهوری آذربایجان و ترکیه را تقویت کرده و با اتصال نخجوان به آذربایجان از طریق خاک ارمنستان، جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در معادلات ترانزیتی را به چالش می‌کشد. ایران در واکنش، این کریدور را خط قرمز ژئوپلیتیکی خود اعلام کرده و نسبت به پیامدهای آن هشدار داده است. در مقابل، ترکیه این توافق را فرصتی برای تثبیت نقش خود به عنوان گره کلیدی شرق-غرب و تقویت نفوذش در قفقاز می‌داند.

در میان‌مدت، این کریدور می‌تواند مسیرهای ترانزیتی موجود به‌ویژه کریدور شمال-جنوب تحت مدیریت ایران را تضعیف کرده و وابستگی اقتصادی منطقه به ترکیه و آذربایجان را افزایش دهد. چنین روندی احتمالاً باعث افزایش رقابت ژئوپلیتیکی و اقتصادی میان تهران و آنکارا خواهد شد. ایران برای مقابله با این وضعیت، ناگزیر به تقویت دیپلماسی منطقه‌ای، گسترش همکاری‌های اقتصادی با ارمنستان و روسیه و فعال‌تر کردن ظرفیت‌های کریدور شمال-جنوب خواهد بود.

در بلندمدت، تثبیت و نهادینه‌شدن کریدور ترامپ می‌تواند توازن امنیتی و اقتصادی قفقاز جنوبی را به‌طور بنیادین تغییر دهد. در این سناریو، ترکیه با اتکا به پیوندهای نظامی، فرهنگی و اقتصادی خود و بهره‌برداری از حمایت آمریکا، به بازیگر مسلط در نظم امنیتی

منطقه تبدیل خواهد شد؛ در حالی که ایران در صورت ناتوانی در موازنه‌سازی مؤثر، به حاشیه رانده خواهد شد. این وضعیت پیامدهای گسترده‌ای برای امنیت ملی، جایگاه ژئوپلیتیکی و نقش منطقه‌ای جمهوری اسلامی به همراه خواهد داشت.

بنابراین، سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی با وجود تأکید بر حفظ ثبات و تمامیت ارضی کشورها، با کاستی‌هایی همچون واکنش‌های دیرنگام به تحولات سریع، کم‌تحرکی در حوزه اقتصادی-ترانزیتی و ضعف در بهره‌گیری از ابزارهای نرم‌افزاری (فرهنگی و رسانه‌ای) مواجه بوده است. این آسیب‌ها موجب شده تا ابتکار عمل بیشتر در دست رقبایی مانند ترکیه و آذربایجان قرار گیرد. برای برون‌رفت از این وضعیت، ایران نیازمند یک راهبرد جامع است که دربرگیرنده سه محور اصلی باشد: دیپلماسی فعال چندجانبه با ارمنستان، روسیه و حتی اتحادیه اروپا برای جلوگیری از انزوای ژئوپلیتیکی؛ سرمایه‌گذاری هدفمند در کریدور شمال-جنوب و پروژه‌های ترانزیتی مکمل به منظور حفظ مزیت رقابتی در شبکه‌های حمل‌ونقل منطقه و تقویت ابزارهای نرم و امنیتی شامل گسترش همکاری‌های فرهنگی-رسانه‌ای و حضور امنیتی متوازن تا بتواند نقش خود را به عنوان بازیگر توازن‌ساز و نه منفعل، در نظم نوظهور قفقاز تثبیت کند.

در مجموع می‌توان گفت قفقاز جنوبی نه تنها صحنه رقابت تاریخی ایران و ترکیه است، بلکه میدان آزمون رویکردهای متضاد آن‌ها به نظم منطقه‌ای نیز محسوب می‌شود. توافق اخیر ۸ اوت، این تقابل را وارد مرحله‌ای تازه کرده است؛ مرحله‌ای که در آن ظرفیت ایران برای حفظ توازن و جلوگیری از انحصارطلبی ترکیه و آمریکا، تعیین‌کننده آینده موقعیت ژئوپلیتیکی‌اش خواهد بود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Fereshte Bahramipour		https://orcid.org/0000-0002-4927-0509
Mohammadbagher Mokaramipour		https://orcid.org/0000-0002-3570-2761
Azita Salehi		https://orcid.org/0000-0002-1236-929X

منابع

- بهرامی پور، فرشته، (۱۴۰۴)، «کریدور ترامپ؛ بازی چندلایه قدرت در قفقاز جنوبی»، *روزنامه دنیای اقتصاد*، دوره ۲۳، شماره ۶۳۶۰.
- پورابراهیم، ناصر و گودرزی، مهناز، (۱۳۹۰)، «بازخوانی منطق‌های امنیتی بازیگران قفقاز جنوبی (مرز پر آشوب)»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۱۷، شماره ۷۵.
- داداندیش، پروین و کوزه‌گر کالجی، ولی، (۱۳۸۹)، «بررسی انتقادی نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای با استفاده از محیط امنیتی منطقه قفقاز جنوبی»، *فصلنامه راهبرد*، سال ۱۹، شماره ۵۶.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، (۱۳۹۹)، *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، چاپ دهم، تهران: انتشارات سمت.
- رشیدی، احمد، (۱۴۰۲)، «کریدور میانی و منافع ایران در قفقاز جنوبی»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۲۹، شماره ۱۲۱.
- سازمان منطقه آزاد تجاری صنعتی ارس، (۱۴۰۴/۰۴/۱۹)، «رشد قابل توجه صادرات از منطقه آزاد ارس در سه ماه ابتدایی سال». مشاهده شده در: ۱۴۰۴/۰۶/۱۳، <http://arasfz.ir/news/id/13828>.
- سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو، (۱۴۰۳/۰۱/۳۰)، «حجم مبادلات تجاری رسمی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان در پایان سال ۱۴۰۲ به حدود ۶۷۱.۵ میلیون دلار رسید»، مشاهده شده در: ۱۴۰۴/۰۳/۱۱، <https://azerbaijan.mfa.gov.ir/portal/newsview/743820>.
- فیض‌اللهی، مهدی؛ پوراحمدی میبدی، حسین، (۱۴۰۳)، «بازی با حاصل جمع صفر در قفقاز جنوبی (با تاکید بر جنگ قره باغ ۲۰۲۰)»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۲۹، شماره ۱۲۳.

- حسینی، پیمان؛ مرادی، عباس؛ ذوالقدر، مالک، (۱۳۹۳)، «سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت قفقاز جنوبی با تأکید بر جمهوری آذربایجان»، *فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، سال ۱۴، شماره ۳، 10.22034/irr.2024.434315.2491.
- اتاق بازرگانی مشترک ایران و ارمنستان، (۱۴۰۲/۱۲/۲۷)، «اتاق بازرگانی مشترک ایران و ارمنستان: گزارش‌های بازار؛ ظرفیت بالای ایران برای تأمین نیازهای بازار ارمنستان؛ ایروان کلید نفوذ ایران در قفقاز است»، مشاهده شده در: ۱۴۰۴/۰۳/۰۲، <https://B2n.ir/ue6662>.
- جعفری فر، احسان؛ ابوالحسن شیرازی، حبیب‌الله، (۱۳۹۱)، «سیاست خارجی ترکیه در بحران قره‌باغ از منظر قدرت هوشمند»، *فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، دوره ۱۲، شماره ۴، 10.22034/irr.2022.164100.
- جوادی ارجمند، محمدجعفر و فلاحی، احسان، (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی (با تأکید بر ارمنستان و جمهوری آذربایجان)»، *فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۸، شماره ۲، 10.22059/jcep.2015.56845.
- مرادی، غلامعلی، صالحی یگانه، مهرداد، (۱۴۰۲)، «تبیین بحران قره‌باغ بر اساس مدل مدیریت بحران بر چر»، *فصلنامه بحران پژوهی جهان اسلام*، دوره ۱۰، شماره ۴.
- نیاکویی، سید امیر و ستوده، علی‌اصغر، (۱۳۹۵)، «تأثیر منازعات داخلی سوریه و عراق بر مجموعه امنیتی خاورمیانه (۲۰۱۱-۲۰۱۵)»، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، دوره ۴، شماره ۱۵.

References

- Ahlawat, Sumit, (2025), "Iran Vows to Turn "Trump Corridor", Into A "Graveyard"; Why Zangezur is a Sore Point for Russia, Iran & China?", Last Seen at: 2025.08.15, [https:// www. eurasiantimes. com/iran-threatens-to-turn-trump-corridor](https://www.eurasiantimes.com/iran-threatens-to-turn-trump-corridor).
- Armenian Ministry of Foreign Affairs, (2025), "Publication of the Initialed Agreement between Armenia and Azerbaijan", Last Seen at: 2025.08.13, [https:// www. mfa. am/ en/ press- releases/ 2025/08/11/](https://www.mfa.am/en/press-releases/2025/08/11/).
- Azizi, Hamidreza & Isachenk, Daria, (2023), "Turkey-Iran Rivalry in the Changing Geopolitics of the South Caucasus", *Stiftung Wissenschaft and Politik*, Vol. 1, No. 49, 10.18449/2023C49.

- Aghazada, Mirmehdi, (2023), “Azerbaijani-Iranian Relations After the Second Karabakh War: Features and Trends”, *Vestnik RUDN, International Relations*, Vol. 23, No. 4, 10.22363/2313-0660-2023-23-4-719-733.
- Buzan, Buzan & Wæver, Ole, (2003), *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Caucasus Watch, (2024), “Economic Cooperation between Armenia and Iran: Strategic Projects and New Opportunities”, Last Seen at: 2025.04.10, [https:// caucasuswatch. de/ en/ insights/ economic- cooperation- between- armenia- and- iran- strategic-projects-and-new-opportunities.html](https://caucasuswatch.de/en/insights/economic-cooperation-between-armenia-and-iran-strategic-projects-and-new-opportunities.html).
- Chabert, Valentina, (2024), “The Legal Dispute Around the Status of the Caspian Sea: An International Law and Economic Perspective”, Last Seen at: 2024.01.15, [https:// hagueresearch. org/ the- legal- dispute- around- the- status- of- the- caspian- sea-an- international- law-and-economic- perspective/](https://hagueresearch.org/the-legal-dispute-around-the-status-of-the-caspian-sea-an-international-law-and-economic-perspective/)
- Chr. Michelsen Institute, (2023), “Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War, CMI Briefs”, Last Seen at: 2025.05.09, [https:// www. cmi. no/ publications/ 8911-changing-geopolitics- of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war](https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war).
- Ebrahimi, Amirhossein, (2024), “Iran–Armenia Relations: Strategic Partnership Amid Regional Transformations”, Last Seen at: 2024.10.10, <https://www.specialeurasia.com/2024/12/10/iran-armenia-relations-caucasus/>
- Eurasia Journal, (2020), “The 2020 Karabakh War’s Impact on the Northwestern Border of Iran”, Last Seen at: 2025.04.20, [https:// eurasia. ro/ 2020/ 12/ 25/ the- 2020-karabakh-wars-impact-on-the-northwestern-border- of-iran](https://eurasia.ro/2020/12/25/the-2020-karabakh-wars-impact-on-the-northwestern-border-of-iran).
- Eurasia Review, (2025), “Regional Dynamics: The Evolving Iran-Armenia Relationship Amid Geopolitical Shifts – Analysis”, Last seen at: 2025.04.23, [https:// www. eurasiareview. com/ 05032025- regional-dynamics-the- evolving-iran-armenia-relationship-amid-geopolitical-shifts-analysis](https://www.eurasiareview.com/05032025-regional-dynamics-the-evolving-iran-armenia-relationship-amid-geopolitical-shifts-analysis).

- Golmohammadi, Vali & Markedonov, Sergey, (2024), “How Iran Perceives Turkey’s Rise in the South Caucasus”, *Russia in Global Affairs*, Vol. 22, No.1, 10.31278/1810-6374-2024-22-1-152-175.
- Golshiri, Ghazal; Hoorman, Chloe; Jegu, Marie; Vincent, Elise. (2024), “Russia, Iran and the Fast Track to a New World Order”, Last Seen at: 2025.03.12, [https:// www. lemonde. fr/ en/ international/ article/ 2024/ 11/01/ russia- iran- and- the- fast- track- to- a- new- world-order_ 6731277_4.html](https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/11/01/russia-iran-and-the-fast-track-to-a-new-world-order_6731277_4.html).
- Herzig, Edmund, (1995), *Iran and the Former Soviet South*, London: Royal Institute of International Affairs.
- Hovsepyan, Levon, (2023), “The Main Factors Underpinning Turkey–China Relations: The ‘Turkic World’ Narrative and Its Implications for Future Relations”, *Geopolitics. Advance Online Publication*, Vol. 59, No. 4. [https:// doi. org/ 10. 1177/ 00094455231188100](https://doi.org/10.1177/00094455231188100).
- Ismayilov, Elnur & Yilmaz, Suhnaz, (2022), “Strategic Alignments and Balancing of Threats: Military and Political Alliances in the South Caucasus (1991–2021)”, *Central Asian Survey*, Vol. 41, No. 3, [https:// doi. org/ 10.1080/ 02634937. 2021.2000940](https://doi.org/10.1080/02634937.2021.2000940).
- Kınık, Hülya & Çelik, Sinem, (2021), “The Role of Turkish Drones in Azerbaijan’s Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War”, *Insight Turkey*, Vol. 23, No.4, 10.25253/99.2021234.10.
- Koçak, Muhammet & Akgül, Musa, (2022), “Quest for Regional Power Status: Explaining Turkey’s Assertive Foreign Policy”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 77, No. 2, [https:// doi. org/ 10.1177/00207020221130310](https://doi.org/10.1177/00207020221130310).
- Kurt, Selim & Tüysüzoğlu, Göktürk, (2022), “Another Perspective Regarding the 2020 War in Karabakh: The Relationship between a Frozen Conflict and Securitization”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 13, No. 2, 1–15. [https:// doi. org/ 10.1177/ 18793665221096689](https://doi.org/10.1177/18793665221096689).
- Marketos, Thrassy, (2009), *China’s Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*, London: Routledge.

- Miarka, Agnieszka, (2021), “The 2020 Autumn War in Nagorno–Karabakh: Course and Implications for the Strategic Balance of Power in the South Caucasus Region”, *Asian Affairs*, Vol. 52, No. 4, <https://doi.org/10.1080/03068374.2021.1993050>.
- Minculete, Gheorghe & Popescu, Maria-Magdalena, (2006), “Baku- Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Geopolitical and Geoeconomic Implications in Central Asia and Caucasus”, *Impact Strategic*, Vol. 20, No. 3.
- Monshipouri, Mahmood & Heiran-Nia, Javad, (2021), “Iran’s Security Interests and Policies in the South Caucasus”, *Iran and the Caucasus*, Vol. 25, No.3, <https://doi.org/10.1163/1573384X-20210305>.
- Niemiec, Jan, (2024), “Preserving Common Ties: Turkey’s Public Diplomacy in Central Asia”, *Central Asian Affairs*, Vol. 10, No. 2, 10.17951/bc.2024.9.241-262.
- Özsoy, Bahar, (2023), “Military Dimension of Türkiye-Azerbaijan Relations from 1918 to 2023”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol. 19, No. 46, <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.1354438>
- Pashaieva, Pashaieva, (2020), “Azerbaijan and the Security Complex of the South Caucasus”, *Regional Outlook Programme, Odessa I.I, Mechnikov National University*, Vol. 12, No.1, <https://doi.org/10.15804/rop2020101>.
- Reuters, (2025), “Iran Threatens Planned Trump Corridor Envisaged by Azerbaijan-Armenia Peace Deal”, Last Seen at: 2025.08.10, <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-threatens-planned-trump-corridor-envisaged-by-azerbaijan-armenia-peace-deal-2025-08-09>.
- Reuters, (2025), “Turkey Welcomes Strategic Transit Corridor after Azerbaijan-Armenia Peace Deal”, *Reuters*, Last Seen at: 2025.08.13, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-welcomes-strategic-transit-corridor-after-azerbaijan-armenia-peace-deal-2025-08-09>.
- Top-Center, (2024), “Iran’s Free Trade Agreement with the EAEU: Implications for the South Caucasus. Top-Center Analytics”, Last Seen at: 2025.03.13, <https://top-center.org/en/analytics/3597/irans-free-trade-agreement-with-the-eaeu-implications-for-the-south-caucasus>.
- Vardanian, David, (2022), *Turkey’s Soft Power in the South Caucasus: An Assessment of Neo-Ottomanism Influence on Regional and Global Geopolitics*, Senior Thesis, Claremont McKenna College.

- Yavuz, M. Hakan, (2009), *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, Cambridge University Press.
- Yu, Haijie, (2021), "China–Turkey Strategic Docking and Cooperation under the Belt and Road Initiative: Progress, Challenges and Prospects", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol. 15, No. 2, <https://doi.org/10.1080/25765949.2021.1928411>.

In Persian

- Aras Free Trade-Industrial Zone Organization, (2025), "Significant Growth in Exports from Aras Free Zone in the First Three Months of the Year", Last Seen at: 2025.09.04, <http://arasfz.ir/news/id/13828>. [In Persian]
- Bahrami Pour, Fereshteh, (2025), "Trump Corridor: A Multi-layered Power Game in the South Caucasus", *Donya-e-Eqtasad Newspaper*, Vol. 23, No. 6360. [In Persian]
- Dadandish, Parvin & Kozehgar Kalji, Vali, (2010), "A Critical Study of Regional Security Complex Theory by Using the Security Environment of the South Caucasus", *Rahbord Quarterly*, Vol. 19, No. 56. [In Persian]
- Dehghani Firouzabadi, Seyed Jalal, (2020), *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*, ed.10, Tehran: Samt Publications. [In Persian]
- Embassy of the Islamic Republic of Iran in Baku, (2024), "The Volume of Official Trade Exchanges between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Azerbaijan Reached Approximately \$671.5 Million at the End of 2023", Last Seen in: 2025.06.01, <https://azerbaijan.mfa.gov.ir/portal/newsview/743820>. [In Persian]
- Feizollahi, Mahdi; Pourahmadi Meibodi, Hosein, (2024), "The Zero-Sum Game in South Caucasus; Emphasizing the Karabakh War 2020", *Central Asia and the Caucasus Journal*, Vol. 29, No. 123. [In Persian]
- Hoseini, Payman; Moradi, Abbas & Zolghadr, Malek, (2024), "Policymaking of the Islamic Republic of Iran in Securing the Security of the South Caucasus with an Emphasis on the Republic of Azerbaijan", *International Relations Research Quarterly*, Vol. 14, No.3, 10.22034/irr.2024.434315.2491. [In Persian]
- Iran-Armenia Joint Chamber of Commerce, (2024), "Market Reports; Iran's High Capacity to Meet the Needs of the Armenian Market; Yerevan Is the Key

to Iran's Influence in the Caucasus”, last seen in: 2025.05.23, <https://iranarmeniacc.com/2>. [In Persian]

- Jafarifar, Ehsan & Abolhasan Shirazi, Habibolah, (2022), “Turkey's Foreign Policy in the Nagorno-Karabakh Crisis from the Perspective of Intelligent Power”, *International Relations Research Quarterly*, Vol. 12, No. 4, 10.22034/irr.2022.164100. [In Persian]
- Javadi Arjomand, Mohammad Ja'afar & Fallahi, Ehsan, (2015), “The Comparative Examination of Iran and Turkey's Foreign Policy in South Caucasus with Emphasis on Azerbaijan and Armenia”, *Journal of Central Eurasia Studies*, Vol. 8, No. 2, 10.22059/jcep.2015.56845. [In Persian]
- Moradi, Gholam Ali & Salehi-Yeganeh, Mehrdad, (2023), “Explanation of the Karabakh Crisis Based on Brecher's Crisis Management Model”, *Crisis Studies of the Islamic World Quarterly*, Vol. 10, No. 4. [In Persian]
- Niakoei, Seyed Amir & Sotodeh, Ali Asghar, (2016), “The Impact of Civil Wars in Iraq and Syria on Middle East Security Complex (2011-2015)”, *Political Strategic Studies*, Vol. 4, N. 15. [In Persian]
- Pour-Ebrahim, Naser & Goodarzi, Mahnaz, (2011), “Readout of the Security Logics of the South Caucasus Actors (a Turbulent Frontier)”, *Central Asia and the Caucasus Quarterly*, Vol. 1, No. 75. [In Persian]
- Rashidi, Ahmad, (2023), “Middle Corridor” and Interests of Iran in the South Caucasus”, *Central Asia and the Caucasus Studies Quarterly*, Vol. 29, No. 121. [In Persian]

استناد به این مقاله: بهرامی‌پور، فرشته، مکرمی‌پور، محمدباقر، صالحی، آریتا، (۱۴۰۵)، «سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی: تحلیل ژئوپلیتیکی و راهبردی (۱۳۹۸-۱۴۰۴)»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۲۸، شماره ۵۷، ۱۵۵-۱۹۶.

Doi: 10.22054/QPSS.2025.86422.3617

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License